"BUXGALTERIYA HISOBI TO'G'RISIDA"GI QONUNNING BUXGALTERIYA HISOBINI TASHKIL ETISHDAGI O'RNI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI

Qo'ziyeva Maftuna Otabek qizi
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti "Buxgalteriya hisobi" kafedrasi assistenti
maftunaotabekovna46@gmail.com
Jumaqulov Javohir Jamolovich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi
java1212404@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.23949902

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasining 2016-yil 13-apreldagi O'RQ-404-son "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni (yangi tahriri)ning tuzilishi, asosiy prinsiplari va moddalari tahlil qilingan. Qonunning buxgalteriya hisobi subyektlari va obyektlari, hisobni tashkil etish, boshlang'ich hujjatlar va registrlar, baholash, ichki nazorat, moliyaviy hisobotni tuzish, taqdim etish va e'lon qilish bilan bog'liq normalari 2024-yilda tasdiqlangan buxgalteriya hisobi milliy standartlari va nizomlari bilan bog'lab o'rganilgan. Tadqiqot natijasida Qonun normalarini amalda qo'llashdagi muammolar aniqlanib, ularni takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Tayanch so'zlar: buxgalteriya hisobi to'g'risidagi qonun, buxgalteriya hisobi subyektlari, buxgalteriya hisobining milliy standartlari, boshlang'ich hujjatlar, moliyaviy hisobot, ichki nazorat, hisob siyosati, moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari.

Abstract: The article analyzes the structure, basic principles and provisions of the Law of the Republic of Uzbekistan No. ZRU-404 "On Accounting" of 13 April 2016 (new edition). The Law's norms on the subjects and objects of accounting, the organization of accounting, primary documents and registers, measurement, internal control, and the preparation, submission and publication of financial statements are examined in connection with the national accounting standards and regulations approved in 2024. The study identifies problems in applying the Law in practice and develops proposals for improving it.

Keywords: law on accounting, subjects of accounting, national accounting standards, primary documents, financial statements, internal control, accounting policy, International Financial Reporting Standards.

Аннотация: В статье проанализированы структура, основные принципы и положения Закона Республики Узбекистан от 13 апреля 2016 года № ЗРУ-404 «О бухгалтерском учёте» (новая редакция). Нормы Закона о субъектах и объектах учёта, организации бухгалтерского учёта, первичных документах и регистрах, оценке, внутреннем контроле, составлении, представлении и публикации финансовой отчётности рассмотрены во взаимосвязи с национальными стандартами бухгалтерского учёта и

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

положениями, утверждёнными в 2024 году. Выявлены проблемы применения Закона на практике и разработаны предложения по его совершенствованию.

Ключевые слова: закон о бухгалтерском учёте, субъекты бухгалтерского учёта, национальные стандарты бухгалтерского учёта, первичные документы, финансовая отчётность, внутренний контроль, учётная политика, международные стандарты финансовой отчётности.

1. KIRISH

Iqtisodiyotni isloh qilish va uni raqamlashtirish sharoitida ishonchli, qiyoslanuvchan va o‘z vaqtida taqdim etiladigan buxgalteriya axboroti davlat, mulkdorlar, investorlar, kreditorlar va boshqa manfaatdor tomonlar uchun qaror qabul qilishning asosiga aylanmoqda. Bunday axborotning sifati esa, avvalo, buxgalteriya hisobini tashkil etish va yuritishning huquqiy asoslari qanchalik aniq belgilanganiga bog‘liq.

O‘zbekiston Respublikasida buxgalteriya hisobining asosiy huquqiy hujjati — 1996-yil 30-avgustdagi 279-I-son Qonunning yangi tahrirda qabul qilingan 2016-yil 13-apreldagi O‘RQ-404-son “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi Qonunidir [1; 2]. Qonun Qonunchilik palatasi tomonidan 2016-yil 3-martda qabul qilingan, Senat tomonidan 2016-yil 31-martda ma’qullangan va rasmiy e’lon qilingan kundan kuchga kirgan [1]. Keyingi yillarda unga 2021-yil 21-apreldagi O‘RQ-683-son, 2021-yil 29-oktabrdagi O‘RQ-726-son va 2023-yil 28-noyabrdagi O‘RQ-880-son qonunlar bilan o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritilgan [3; 4; 5], 2026-yil 13-iyuldagi O‘RQ-1158-son Konstitutsiyaviy Qonun bilan esa 2-modda yangi qism bilan to‘ldirilgan [6].

Shu bilan birga, 2024-yilda Qonunning 9–10-moddalariga asoslanib, buxgalteriya hisobining bir qator milliy standartlari (BHMS) hamda hujjatlar aylanishi, moliyaviy hisobotni taqdim etish kabi nizomlar yangi tahrirda tasdiqlandi [8–15]. Bu Qonun normalarining amaliy mexanizmini sezilarli darajada yangiladi. Shu bois Qonunning mazmunini, uning moddalari o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni va amaldagi pastki darajadagi hujjatlar bilan uyg‘unligini tahlil qilish dolzarb ilmiy-amaliy vazifadir.

Maqolaning maqsadi — “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi Qonunning mazmuni va buxgalteriya hisobini tashkil etishdagi o‘rnini yoritish, uni amalda qo‘llash jarayonidagi muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish yo‘nalishlarini asoslashdan iborat.

2. ADABIYOTLAR SHARHI

Buxgalteriya hisobining huquqiy asoslari mamlakatimiz olimlari tomonidan, asosan, sohaviy hisob masalalari doirasida o‘rganilgan. Masalan, savdo korxonalarida buxgalteriya hisobining hozirgi holatini tahlil qilgan U.A.Uzakov Qonunning 2-moddasiga tayanib, buxgalteriya hisobi to‘g‘risidagi qonunchilik ushbu Qonun va boshqa qonunchilik hujjatlaridan iborat ekanini ta’kidlaydi hamda tovar-moddiy zaxiralar hisobi 4-son va 21-son BHMS bilan tartibga solinishini ko‘rsatadi [16]. Bunday yondashuvlarda Qonun, odatda, tadqiqotning umumiy me’yoriy asosi sifatida qo‘llanadi.

Xalqaro tajribada buxgalteriya hisobini tartibga solish moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS) asosida shakllanmoqda [17]. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-fevraldagi PQ-4611-son qarori MHXSga bosqichma-bosqich o‘tish yo‘nalishini belgilab berdi [7]. Qonunning 10-moddasi ham buxgalteriya hisobi subyektlariga moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarini qonunchilikda belgilangan tartibda qo‘llash imkonini beradi [1]. Biroq Qonunning o‘zini yaxlit, modda-

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

modda tahlil qilib, uni yangilangan standartlar tizimi bilan bog'laydigan ishlar yetarli emas; mazkur maqola shu bo'shliqni qisman to'ldirishga qaratilgan.

3. TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda Qonunning rasmiy matni (lex.uz milliy bazasi) va unga kiritilgan o'zgartishlar, 2024-yilda tasdiqlangan BHMS hamda nizomlar, ilmiy maqolalar va xalqaro standartlar manbalari o'rganildi. Tahlil jarayonida huquqiy-me'yoriy hujjatlarni qiyosiy tahlil qilish, tizimli yondashuv, guruhlash, mantiqiy umumlashtirish va sintez usullaridan foydalanildi. Moddalar mazmuni ularning amaliy ahamiyati va pastki darajadagi hujjatlar bilan bog'liqligi nuqtai nazaridan baholandi.

4. TAHLIL VA NATIJALAR

4.1. Qonunning tuzilishi va asosiy prinsiplari

Qonun 32 moddadan iborat bo'lib, uning mazmunini shartli ravishda sakkizta blokka guruhlash mumkin (1-jadval). Qonunning maqsadi buxgalteriya hisobini tashkil etish, yuritish va hisobotni tuzish sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat (1-modda) [1].

1-jadval

"Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonun moddalarining mazmuniy guruhlanishi

Moddalar	Asosiy mazmuni	Amaliy ahamiyati
1–3	Maqsad, qonunchilik, asosiy prinsiplar	Hisobning huquqiy asosi va uslubiy tayanchi
4–8	Buxgalteriya hisobi va axboroti, subyektlar, obyektlar, sintetik va analitik hisob	Hisob tizimining tarkibiy asosi, ikkiyoqlama yozuv
9–10	Hisobni tartibga solish, standartlar	BHMS, budjet hisobi standartlari va MHXSni qo'llash
11–13	Hisobni tashkil etish, hisob xizmati rahbari, imzo huquqi	Rahbar va bosh buxgalter mas'uliyati, malaka talablari
14–16	Boshlang'ich hujjatlar, registrlar, inventarizatsiya	Operatsiyalarni hujjatlashtirish va tasdiqlash
17–20	Baholash, daromad va xarajat, xususiy kapital, garov	Hisob obyektlarini tan olish va o'lchash
21–27	Ichki nazorat, moliyaviy hisobot (tarkibi, davri, taqdim etish, e'lon qilish, konsolidatsiya, tugatish)	Axborotni foydalanuvchilarga yetkazish
28–32	Maxfiylik, hujjatlarni saqlash, jamoat birlashmalari, nizolar, javobgarlik	Himoya va javobgarlik mexanizmlari

Manba: muallif tomonidan [1] asosida tuzildi.

Qonunning 3-moddasi buxgalteriya hisobining asosiy prinsiplari sifatida uzluksizlik, ishonchlilik va ko'rsatkichlarning qiyoslanuvchanligini belgilaydi [1]. Shuni ta'kidlash lozimki, bu prinsiplar ro'yxati qisqa bo'lib, hisoblash (hisobga olishning davriylik) prinsipi alohida prinsip sifatida emas, balki

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

18-moddada daromad va xarajatlarni ular qaysi hisobot davriga taalluqli bo‘lsa, o‘sha davrda aks ettirish talabi shaklida berilgan [1]. Bundan tashqari, 2-moddaga ko‘ra, agar xalqaro shartnomada buxgalteriya hisobi to‘g‘risidagi milliy qonunchilikdagidan boshqacha qoidalar nazarda tutilgan bo‘lsa, xalqaro shartnoma qoidalari qo‘llaniladi [1].

4.2. Buxgalteriya hisobi mazmuni, subyektlari va obyektlari

Qonunga ko‘ra, buxgalteriya hisobi barcha xo‘jalik operatsiyalarini yaxlit, uzluksiz va hujjatlar asosida hisobga olish yo‘li bilan buxgalteriya axborotini yig‘ish, qayd etish va umumlashtirishning tartibga solingan tizimi hamda uning asosida moliyaviy va boshqa hisobotni tuzishdir (4-modda) [1]. Hisob ikkiyoqlama yozuv usulida yuritiladi: har bir operatsiya kamida ikkita schyotda bir vaqtda va o‘zaro bog‘liq holda pulda baholab aks ettiriladi [1]. Buxgalteriya axboroti esa boshlang‘ich hujjatlarga asoslangan, registrlarda, hisobotlarda va tushuntirishlarda aks ettiriladigan qayta ishlangan ma’lumotlardir (5-modda) [1].

6-moddaga muvofiq, buxgalteriya hisobi subyektlari qatoriga davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, O‘zbekiston Respublikasida ro‘yxatga olingan yuridik shaxslar va ularning shu’ba korxonalari, vakolatxonalari, filiallari hamda boshqa tarkibiy bo‘linmalari kiradi. Yuridik shaxs tashkil etmasdan tadbirkorlik bilan shug‘ullanuvchilar, fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari va chet el yuridik shaxslarining vakolatxonalari, filiallari qonunchilikda belgilangan tartibda hisob yuritadi va hisobot taqdim etadi [1]. Hisob obyektlari sifatida aktivlar, majburiyatlar, xususiy kapital, zaxiralar, daromadlar, xarajatlar, foyda, zararlar va ularning harakati bilan bog‘liq xo‘jalik operatsiyalari belgilangan (7-modda) [1].

Sintetik hisob obyektlar haqidagi ma’lumotlarni iqtisodiy belgilari bo‘yicha umumlashtirish yo‘li bilan yuritilsa, analitik hisob buxgalteriya hisobi subyekti tomonidan mustaqil belgilanadigan tartibda batafsil axborot shakllantirish maqsadida olib boriladi (8-modda) [1]. Bu norma korxonalarga hisob siyosatini ishlab chiqishda keng erkinlik beradi; ayni paytda analitik hisobning sifati ichki hujjatlarning puxtaligiga bevosita bog‘liq bo‘ladi.

4.3. Hisobni tartibga solish va standartlar tizimi

9-modda buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotni tartibga solish, standartlarni ishlab chiqish va tasdiqlashni Moliya vazirligi zimmasiga yuklaydi; banklar va boshqa kredit tashkilotlari hisobini Markaziy bank, budjet tashkilotlari hisobini esa budjet hisobi standartlari tartibga soladi [1]. 10-moddaga ko‘ra, buxgalteriya hisobi standartlari hisob yuritish va moliyaviy hisobotni tuzishga doir minimal talablarni, BHMS esa maxsus talablarni belgilaydi; subyektlar MHXSni qonunchilikda belgilangan tartibda qo‘llashi mumkin [1].

Qonun normalari asosida 2024-yilda tasdiqlangan hujjatlar 2-jadvalda keltirilgan. Ular Qonunning umumiy qoidalarini aniq hisob usullariga aylantiradi.

2-jadval

Qonun normalarini rivojlantiruvchi 2024-yilda tasdiqlangan hujjatlar

Qonun moddasi	Hujjat	Buyruq (sana)	Ro‘yxat raqami (sana)
9, 10, 18, 24	1-son BHMS “Moliyaviy hisobotni taqdim etish va hisob siyosati”	130-son (14.06.2024)	3544 (06.08.2024)

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Qonun moddasi	Hujjat	Buyruq (sana)	Ro'yxat raqami (sana)
17	5-son BHMS "Asosiy vositalar"	133-son (14.06.2024)	3546 (09.08.2024)
17	7-son BHMS "Nomoddiy aktivlar"	134-son (14.06.2024)	3547 (09.08.2024)
17	Nomoddiy aktivlarni balansdan chiqarish tartibi to'g'risidagi nizom	144-son (14.06.2024)	3543 (05.08.2024)
16	19-son BHMS "Inventarizatsiyani tashkil etish va o'tkazish"	141-son (14.06.2024)	3548 (12.08.2024)
14, 15, 29	Buxgalteriya hisobida hujjatlar va hujjatlar aylanishi to'g'risidagi nizom	143-son (14.06.2024)	3538 (30.07.2024)
22, 25	Moliyaviy hisobotlarni taqdim etish muddatlari hamda ularning tarkibi va mazmuni to'g'risidagi nizom	181-son (08.10.2024)	3567 (04.11.2024)
19	21-son BHMS "Hisobvaraqlar rejasi va uni qo'llash bo'yicha yo'riqnoma"	191-son (14.11.2024)	3593 (27.12.2024)

Manba: muallif tomonidan [1], [8]–[15] asosida tuzildi.

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, Qonun "doiraviy" xususiyatga ega: u asosiy qoidalarni belgilab, batafsil texnik masalalarni standartlar va nizomlarga havola qiladi. Bu yondashuv me'yoriy bazani tez yangilash imkonini beradi, ammo foydalanuvchidan bir necha hujjatni birgalikda qo'llashni talab etadi.

4.4. Hisobni tashkil etish va buxgalterlarga qo'yiladigan talablar

11-moddaga muvofiq, buxgalteriya hisobi va hisobotini tashkil etish buxgalteriya hisobi subyektining rahbari zimmasida. Rahbar buxgalteriya xizmatini tashkil etishi, shartnoma asosida buxgalter jalb qilishi, hisobni ixtisoslashtirilgan tashkilotga topshirishi yoki hisobni mustaqil yuritishi mumkin. Shu bilan birga rahbar hisob siyosati, ichki hisob va hisobot tizimi, ichki nazorat tartibi ishlab chiqilishini, hisobning to'liq va ishonchli yuritilishini, hujjatlarning butligini, hisobotning o'z vaqtida tayyorlanishi va e'lon qilinishini ta'minlashi shart [1].

12-moddada buxgalteriya hisobi xizmatining rahbari (bosh buxgalter) maqomi belgilangan. U bevosita subyekt rahbariga bo'ysunadi, uning hujjatlarni rasmiylashtirish bo'yicha talablari barcha xodimlar uchun majburiydir. Rahbar bilan bosh buxgalter o'rtasida kelishmovchilik yuzaga kelsa, hujjatlar operatsiyalar oqibatlari uchun shaxsan javobgar bo'lgan rahbarning yozma farmoyishi bilan ijroga qabul qilinishi mumkin [1]. Majburiy auditdan o'tishi lozim bo'lgan subyektlar (banklardan tashqari) hisob xizmati rahbari uchun quyidagi talablar o'rnatilgan: oliy ma'lumot; oliy iqtisodiy ma'lumotda oxirgi besh yildan kamida uch yil, noiqtisodiy oliy ma'lumotda esa oxirgi o'n yildan kamida yetti yil hisob yuritish, hisobot tuzish yoki auditorlik faoliyati stajiga ega bo'lish; shuningdek har yili malaka oshirishdan o'tish [1]. Muomalaga layoqatsiz yoki sudlanganlik holati olib tashlanmagan shaxs bosh buxgalter bo'la olmaydi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

13-modda imzo huquqini tartibga soladi: pul va tovar-moddiy boyliklarni qabul qilish va berish hujjatlari hamda hisobotlar rahbar yoki u belgilagan shaxslar tomonidan imzolanadi; rahbar ikkita ro'yxatni (rahbarlik vazifasini bajaruvchilar va hisob-moliya vazifasini bajaruvchilar) tasdiqlaydi, ushbu shaxslarning imzosi bo'lmagan hujjatlar haqiqiy emas deb hisoblanadi [1].

4.5. Boshlang'ich hujjatlar, registrlar va inventarizatsiya

14-moddada boshlang'ich hisob hujjatlari xo'jalik operatsiyalarini hisobda aks ettirish uchun asos ekani belgilangan. Savdo va servis sohasida bank korporativ plastik kartalari bilan to'lov amalga oshirilganda to'lov terminali cheklari ham boshlang'ich hujjat deb tan olinadi. Hujjatlar operatsiya amalga oshirilayotgan paytda yoki undan keyin tuziladi, tasdiqlovchi hujjat olinmagan, ammo hisobot davriga tegishli operatsiyalar esa tegishli hujjat rasmiylashtirilib aks ettiriladi [1]. Boshlang'ich hujjatlarning majburiy rekvizitlari quyidagilardir:

1) buxgalteriya hisobi subyektining nomi;
2) hujjatning nomi va raqami, tuzilgan sana va joy;
3) xo'jalik operatsiyasining nomi, mazmuni va o'lchov birliklari ko'rsatilgan miqdor o'lchovi (natura va pulda);
4) operatsiyani bajargan shaxslarning lavozimi, familiyasi, ismi va otasi ismining bosh harflari hamda imzosi yoki boshqa identifikatsiya rekvizitlari [1].

Hujjatlar elektron shaklda tuzilishi va taqdim etilishi mumkin; operatsiya ishtirokchilari tasdiqlamagan tuzatishlar kiritishga yo'l qo'yilmaydi, bank va kassa hujjatlarida esa tuzatish hamda o'chirib yozishlar umuman taqiqlanadi. 15-modda registrlarni ikkiyoqlama yozuv usuliga muvofiq yuritiladigan jurnallar, qaydnomalar va kitoblar sifatida belgilaydi; ular ham elektron hujjat tarzida yaratilishi va saqlanishi mumkin [1]. 16-moddaga ko'ra, hisob va hisobot ma'lumotlarining to'g'riligi aktivlar va majburiyatlarni majburiy inventarizatsiya qilish orqali tasdiqlanadi, tartibi esa 19-son BHMSda belgilanadi [1; 11].

4.6. Aktivlar va majburiyatlarni baholash

17-modda hisobning ishonchliligi uchun muhim bo'lgan baholash qoidalarini o'z ichiga oladi. Tovar-moddiy zaxiralar balans tuzilayotgan sanadagi haqiqiy tannarx (sotib olish narxi yoki ishlab chiqarish tannarxi) va bozor bahosi (sof sotish qiymati)dan eng pasti bo'yicha baholanadi. Asosiy vositalar va nomoddiy aktivlar boshlang'ich (qayta tiklanish) qiymati bo'yicha hisobga olinadi; ularning qiymati amortizatsiya yo'li bilan hisobdan chiqariladi, amortizatsiya obyekt foydalanishga topshirilganidan keyingi oydan boshlanadi, yerning qiymati esa amortizatsiya qilinmaydi [1]. Buxgalteriya hisobi milliy valyutada — so'mda yuritiladi, chet el valyutasidagi aktiv va majburiyatlar hisobi esa 22-son BHMS bilan tartibga solinadi [1].

Daromad va xarajatlar to'lov vaqti yoki pul kelib tushgan sanadan qat'i nazar, ular taalluqli bo'lgan hisobot davrida aks ettiriladi (18-modda) [1]. Xususiy kapital ustav fondi (kapitali), qo'shilgan kapital, zaxira kapitali va taqsimlanmagan foydadan tarkib topadi (19-modda); garovga berilgan va olingan mol-mulk alohida hisobga olinadi, garovga olinganlari balansdan tashqari schyotlarda ko'rsatiladi (20-modda) [1].

4.7. Ichki nazorat va moliyaviy hisobot

21-modda ichki nazoratni xo'jalik operatsiyalarining qonuniyligini, maqsadga muvofiqligini va aktivlarning butligini ta'minlash, talon-toroj va xatoliklarning oldini olish maqsadida rahbar qabul qilgan hisob siyosati asosida tashkil etiladigan chora-tadbirlar tizimi sifatida ta'riflaydi [1]. Moliyaviy hisobot esa subyektning hisobot sanasidagi moliyaviy holati, davr moliyaviy natijasi va pul mablag'lari

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

harakati haqidagi tizimlashtirilgan axborotdir (22-modda). Yillik moliyaviy hisobot quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1) buxgalteriya balansi;
2) moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobot;
3) pul oqimlari haqidagi hisobot;
4) xususiy kapital to'g'risidagi hisobot;
5) izohlar, hisob-kitoblar va tushuntirishlar [1].

Xalqaro standartlar bo'yicha tuziladigan hisobotga qo'yiladigan talablar MHXSda belgilanadi; mustaqil balansga ajratilgan vakolatxona, filial va boshqa tarkibiy bo'linmalar balanslari subyektning hisobotiga kiritiladi (22-modda). Yillik hisobot davri 1-yanvardan 31-dekabrgacha kalendar yilidir (24-modda). Moliyaviy hisobot soliq xizmati organlariga, mulkdorlarga, statistika organlariga va qonunchilikka muvofiq boshqa organlarga taqdim etiladi, u elektron shaklda ham taqdim etilishi mumkin; hisobot har chorakda topshiriladi, kichik korxonalar va mikrofirmalar esa faqat balans va moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobotdan iborat yillik hisobotni taqdim etadi (25-modda) [1]. Aksiyadorlik jamiyatlari, sug'urta tashkilotlari, banklar, jamoat fondlari va qonunchilikka muvofiq boshqa tashkilotlar yillik hisobotni umumiy yig'ilish sanasidan kamida ikki hafta oldin auditorlik xulosasi bilan birga e'lon qilishi shart (26-modda) [1]. Asosiy xo'jalik jamiyati bo'lgan subyekt konsolidatsiyalashgan hisobot tuzadi (23-modda), tugatish chog'ida esa yakuniy hisobot tayyorlanadi (27-modda) [1].

4.8. Maxfiylik, saqlash va javobgarlik

Buxgalteriya hisobini yuritishda maxfiylikka rioya qilinadi; registrlar bilan tanishishga rahbarning ruxsati bilan yoki qonunchilikda nazarda tutilgan hollarda yo'l qo'yiladi, maxfiylikni buzganlik qonunda belgilangan javobgarlikka sabab bo'ladi (28-modda). Boshlang'ich hujjatlar, registrlar va hisobotlar qonunchilikda belgilangan muddatlarda, biroq hisobot yilidan keyin kamida besh yil saqlanadi (29-modda). Buxgalterlar manfaatlarini himoya qilish uchun jamoat birlashmalari tuzish huquqiga ega (30-modda); nizolar qonunchilikda belgilangan tartibda hal etiladi (31-modda), qonunchilikni buzganlik uchun esa aybdorlar belgilangan tartibda javobgar bo'ladi (32-modda) [1]. Hujjatlar aylanishi va saqlash tartibi 143-son buyruq bilan tasdiqlangan nizomda batafsil belgilangan [13].

4.9. Aniqlangan muammolar va takomillashtirish yo'nalishlari

Tahlil Qonun buxgalteriya hisobini tashkil etishning yaxlit huquqiy asosini yaratganini ko'rsatdi. Shu bilan birga amaliyotda quyidagi muammolar mavjud:

1) Qonunning "doiraviy" xususiyati sababli hisobni yuritish tartibi bir nechta hujjatga tarqalgan; ayniqsa kichik korxonalar uchun ularni birgalikda qo'llash qiyin.
2) 3-moddada prinsiplar ro'yxati qisqa; hisoblash, ehtiyotkorlik, mazmunning shakldan ustunligi kabi MHXS uchun xos prinsiplar Qonunda alohida ko'rsatilmagan.
3) 21-moddada ichki nazoratning umumiy ta'rifi berilgan, biroq uni tashkil etishning uslubiy talablari, mas'uliyat va hisobot tartibi aniq emas.
4) 12-moddadagi malaka talablari faqat majburiy auditdan o'tuvchi subyektlarga qo'yilgan; boshqa subyektlarda hisob xizmati rahbarining malakasi qonun darajasida tartibga solinmagan.
5) Elektron hujjat va registrlarga ruxsat berilgan (14–15-moddalar), lekin ularning xavfsizligi, saqlanishi va audit izini ta'minlash talablari Qonunda umumiy ifodalangan.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

6) 10-moddadagi MHXSni qo'llash imkoniyati milliy standartlar bilan parallel hisob yuritish zaruratini keltirib chiqaradi, bu esa xarajatni oshiradi.

Ushbu muammolarni hal etish uchun quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin (muallif fikri sifatida):

1) Qonun va unga asoslangan standartlar, nizomlar, schyotlar rejasini yagona raqamli ma'lumotnomada bog'lash, har bir modda uchun amaldagi pastki darajadagi hujjatlarga havolalar berish;
2) Qonunning 3-moddasini hisoblash va ehtiyotkorlik prinsiplarini, shuningdek mazmunning shakldan ustunligi tamoyilini aks ettiradigan tarzda kengaytirishni ko'rib chiqish;
3) Ichki nazorat bo'yicha alohida uslubiy talablar (nazorat tartiblari, mas'ul shaxslar, ichki hisobot) ishlab chiqish va ularni hisob siyosatiga kiritishni belgilash;
4) Bosh buxgalterlar uchun uzluksiz kasbiy ta'lim va malaka tasdiqlash tizimini kengroq doiradagi subyektlarga tatbiq etish imkoniyatini o'rganish;
5) Elektron boshlang'ich hujjatlar va registrlarni yuritishda axborot xavfsizligi, elektron arxiv va audit izi bo'yicha minimal talablarni belgilash;
6) MHXSga o'tishda parallel hisobni kamaytirish uchun hisob siyosati va hisobotni yagona axborot bazasidan avtomatik shakllantiradigan dasturiy yechimlarni joriy etishni rag'batlantirish;
7) Buxgalter va talabalar uchun Qonun va standartlarni birgalikda o'rgatadigan amaliy kurslar va qo'llanmalar tayyorlash.

5. XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonun mamlakatda buxgalteriya hisobini tashkil etishning markaziy huquqiy hujjati bo'lib, hisob subyektlari va obyektlarini belgilaydi, hisob va hisobotning asosiy qoidalarini o'rnatadi hamda standartlar tizimiga yo'l ochadi. 2016-yildagi yangi tahrir va keyingi o'zgartishlar, ayniqsa, 2024-yilda tasdiqlangan BHMS va nizomlar Qonunning amaliy mexanizmini yangiladi.

Shu bilan birga, Qonunning "doiraviy" xarakteri, prinsiplarning cheklangan ro'yxati, ichki nazorat va elektron hisob bo'yicha umumiy normalar, malaka talablarining tor doirasi kabi masalalar takomillashtirishni talab etadi. Taklif etilgan yo'nalishlarning amalga oshirilishi buxgalteriya axborotining ishonchliligi va qiyoslanuvchanligini oshiradi, hisob yuritish xarajatlarini kamaytiradi va milliy hisob tizimini xalqaro standartlarga yanada yaqinlashtiradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni (yangi tahriri). 13.04.2016-y., O'RQ-404-son. https://lex.uz/uz/acts/-2931253 (murojaat sanasi: 03.11.2026).
2. O'zbekiston Respublikasining 1996-yil 30-avgustdagi 279-I-son "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni (oldingi tahrir). https://lex.uz/uz/acts/-90762
3. O'zbekiston Respublikasining 2021-yil 21-apreldagi O'RQ-683-son Qonuni. https://lex.uz/uz/acts/-5388561
4. O'zbekiston Respublikasining 2021-yil 29-oktabrdagi O'RQ-726-son Qonuni. https://lex.uz/uz/acts/-5701569

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

5. O‘zbekiston Respublikasining 2023-yil 28-noyabrdagi O‘RQ-880-son Qonuni. https://lex.uz/uz/acts/-6678807
6. O‘zbekiston Respublikasining 2026-yil 13-iyuldagi O‘RQ-1158-son Konstitutsiyaviy Qonuni. https://lex.uz/uz/acts/-8323797
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o‘tish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarori. PQ-4611-son, 24.02.2020-y. https://lex.uz/uz/acts/-4746047
8. 1-son BHMS “Moliyaviy hisobotni taqdim etish va hisob siyosati”. Iqtisodiyot va moliya vazirining 14.06.2024-y. 130-son buyrug‘i, ro‘yxat raqami 3544, 06.08.2024-y. https://lex.uz/uz/acts/-7050497
9. 5-son BHMS “Asosiy vositalar”. Iqtisodiyot va moliya vazirining 14.06.2024-y. 133-son buyrug‘i, ro‘yxat raqami 3546, 09.08.2024-y. https://lex.uz/uz/acts/-7058293
10. 7-son BHMS “Nomoddiy aktivlar”. Iqtisodiyot va moliya vazirining 14.06.2024-y. 134-son buyrug‘i, ro‘yxat raqami 3547, 09.08.2024-y. https://lex.uz/uz/acts/-7058929
11. 19-son BHMS “Inventarizatsiyani tashkil etish va o‘tkazish”. Iqtisodiyot va moliya vazirining 14.06.2024-y. 141-son buyrug‘i, ro‘yxat raqami 3548, 12.08.2024-y. https://lex.uz/uz/acts/-7058433
12. 21-son BHMS “Xo‘jalik yurituvchi subyektlarda buxgalteriya hisobining hisobvaraqlar rejasi va uni qo‘llash bo‘yicha yo‘riqnoma”. Iqtisodiyot va moliya vazirining 14.11.2024-y. 191-son buyrug‘i, ro‘yxat raqami 3593, 27.12.2024-y. https://lex.uz/uz/acts/-7282737
13. Buxgalteriya hisobida hujjatlar va hujjatlar aylanishi to‘g‘risidagi nizom. Iqtisodiyot va moliya vazirining 14.06.2024-y. 143-son buyrug‘i, ro‘yxat raqami 3538, 30.07.2024-y. https://lex.uz/uz/acts/-7041901
14. Moliyaviy hisobotlarni taqdim etish muddatlari hamda ularning tarkibi va mazmuni to‘g‘risidagi nizom. Iqtisodiyot va moliya vazirining 08.10.2024-y. 181-son buyrug‘i, ro‘yxat raqami 3567, 04.11.2024-y. https://lex.uz/uz/acts/-7194594
15. Nomoddiy aktivlarni balansdan chiqarish tartibi to‘g‘risidagi nizom. Iqtisodiyot va moliya vazirining 14.06.2024-y. 144-son buyrug‘i, ro‘yxat raqami 3543, 05.08.2024-y. https://lex.uz/uz/acts/-7095279
16. Uzakov U.A. Savdo korxonalarida buxgalteriya hisobining hozirgi holati hamda uni rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari va sohaning o‘ziga xos xususiyatlari // Aktuar moliya va buxgalteriya hisobi ilmiy jurnali. 2024. Vol. 4, № 1. 142–147-b. https://finance.tsue.uz/index.php/afa
17. IFRS Accounting Standards. IFRS Foundation. https://www.ifrs.org

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.